

Kolardammarna

Naturguide till Kolardammarna

Kolardammarna ligger i Alby naturreservat som inrättades 1975. Dammarna, som invigdes 1998, renar dagvattnet från Bollmora och utgör ett vackert inslag i landskapet. Längs strandkanten möts du av grovstammiga aspar, tallbackar, små berghällar och öppna gräsmarker. Vattendraget som Kolardammarna är en del av heter Fnyskebäcken och är ett sidoflöde i Tyresån, det stora sjösystemet på Södertörn. Namnet Kolardammarna kommer av att det förr fanns en kolbotten på ängarna där dammarna nu ligger.

Hitta hit: Buss 875 från Gullmarsplan och Tyresö Centrum till Öringe. Med bil kör du Tyresövägen österut och svänger av till höger efter rondellen vid Petterboda på Ridskolevägen. Det finns en parkering vid Fårdala ridskola.

Sträcka: Vandrigen är knappt 2 km lång.

Tillgänglighet: Det går att ta sig fram med rullstol längs östra stranden av Kolardammarna och följa dammarna från inloppet till utloppet. Det finns en backe som är lite tung, men annars är det relativt plan mark.

Start: Vid reservatsskylten på parkeringen som utgör entrén till Alby naturreservat. Härifrån följer du den vänstra gångvägen (som är orange-markerad) mot vägbommen. Direkt efter bommen växer en aspdunge på höger hand.

1. Aspdungen

I den lilla dungen på höger hand växer ett bestånd aspar. Aspen är ett ljuskrävande trädslag och växer därför ofta så här i skogskanten eller på igenväxande marker, där det är ljusare än inne i granskogen. Träden känns igen på sina grå stammar och karaktäristiskt darrande löv. Darrningen orsakas när vinden tar tag i bladens långa tillplattade skaft.

På några av aspstammarna ser det ut om någon målat med falu rödfärg. Men ”rödfärgen” är en röd grönalga (Trentepohlia). Algerna var de första växter som kom upp ur haven för 400 miljoner år sedan och från dem härstammar alla gröna växter. En av de många lavar som trivs på aspen är de vita aspkantlavarna som nästan ser ut som runda stigmarkeringar.

Fortsätt längs gångvägen och passera en flerstammig tall på höger sida. Håll till vänster i vägkorset. I maj växer det mängder av humleblomster och midsom-

marblomster på vänster sida om stigen och ett stort bestånd liljekonvaljer till höger nedanför backen. **Fortsätt fram till den lilla bron vid Kolardammarnas inlopp.** Strax före inloppet möts du på vänster sida av en håll med styvmorsviol och kärleksört.

2. Inloppet

Genom det här inloppet rinner 90 procent av allt dagvatten som når Kolardammarna. Kolardammarna renar dagvattnet från Bollmora innan det rinner vidare till Albysjön. Dagvatten är regn-, spol- och smältvatten som rinner av på ytan och på olika sätt samlas upp och leds vidare, ibland till avlopps-nätet och ibland ut i sjöar och vattendrag. Tvärsöver inloppet syns ett rens-galler som fångar upp grövre skräp så att det inte följer med till dammarna. Lite nedströms ligger en oljeläns som en limpa över vattnet. Oljelänsen hindrar olja och andra flytande föroreningar från att komma ut i dammarna.

Gå ett litet stycke till de stora enarna på höger sida. På marken vid enarna växer det blodrot, gökärt, smultron, teveronika och midsommarblomster.

3. Enarna

Liksom aspar är enar ljuskrävande och därför typisk för hagar och andra öppnare marker. De taggiga barren är ett effektivt försvar mot hagens betande djur. Enens bär, som är uppskattade kryddor till dricka och vilträter, mognar först det tredje året och får då sin blåsvarta färg. På en och samma en hittar du enbär i alla åldersstadier, både blåsvarta och de omogna gröna. För att kunna skörda enbären från de taggiga buskarna lade man förr en duk under buskarna och slog dem med störrar. På så sätt satt de omogna bären kvar och endast de mogna lossnade.

Enens ved doftar gott och har använts både till finare slöjd och till gårdsgårdsstörrar. Barken användes förr till tåg och mattor och enriset till rökning av kött och fisk.

På hållarna nedanför enarna växer styvmorsviol, kärleksört och det väldoftande gräset vårbrodd. Smaka gärna på kärleksörtens frodiga blad som innehåller c-vitaminer och aminosyror. Om du tuggar en stund på vårbroddens stjälk framträder en mild smak av gräddkola.

Fortsätt till informationsskylten om Kolardammarna. Ta den vänstra gångvägen till den första bron som leder över dammarna. På marken till vänster om gångvägen växer älgört, smörblommor, teveronika, ärenpris, ängsbräsma och midsommarblomster. I strandkanten blommar tussilago och kabbeleka på våren. **Stanna till vid ett bestånd sälg som växer till vänster om gångvägen.**

4. Sälgarna

Varje sälg är som en biologisk skattkammare som myllrar av liv. Ställ dig gärna under en sälg en solig vårdag och njut av den kör av surrande bin och humlor som lockats till sälgens rikedom av nektar och pollen. Även andra pollinatörer som mängder av olika fjärilsarter lever på sälg och olika viden. Och det är faktiskt tack vare sälgen som vi får äpplen! Sälgens blommor är livets viktigaste frukost för humledrottningarna och de andra tidiga vårinsekterna som yrvaket börjar surra redan i mars då nästan inga andra växter blommar. Humledrottningarna kan sedan tack vare sälgen föda upp sina ungar som längre fram på våren pollinerar våra fruktträd och bidrar till goda skördar.

Sälgen trivs bäst i ängsmarker, hagar och skogsbryn i soliga lägen. Tyvärr har sälgen minskat dramatiskt i hela Sverige i och med de storskaliga förändringarna av jord- och skogsbruket. Då drabbas inte bara pollinatörerna utan även alla andra som är beroende av sälgen, som olika lavar, svampar och fåglar. Lövsångaren och andra flyttfåglar som kommer till Sverige om våren efter en lång och ansträngande flygfärd kan suga nektar ur sälgblommorna. Dessutom hittar de gott om mat i de insekter som surrar i en blommande sälg.

Gå till höger efter bron. I diket mittemot dammen kan man se både grodor och paddor på våren. De lever också i dammarna, men kan vara lite svårare att upptäcka där (Se 12. Djurlivet). **Gå fram till torrakan (ett dött stående träd) som står till vänster om gångvägen** (efter cirka 50 meter, där vägen kröker till höger).

5. Torrakan

Den här torrakan är trots att själva trädet är dött fullt av liv. Tittar du närmare på stammen ser du många små hål som är spår av olika skalbaggar och andra insekter som bor

inne i den döda stammen. De grövre hålen har hackspettarna gjort när de letar efter dessa insekter. Hackspettar och många andra fåglar gynnas av murken och död ved. Det är lättare att hacka i den lite uppmjukade veden och i de döende träden skapas naturliga bohål som gärna intas av fladdermöss och hålhäckande fåglar. Därför är det viktigt att stubbar och döda träd får vara kvar i skogen, särskilt som död ved är en bristvara i vårt moderna skogsbruk.

Nedanför torrakan blommar gökärten i maj. Smaka gärna på de lila blommorna som påminner om sockerärt i smaken.

Gå en liten bit längs dammen så att du står mittför den lilla ön. Där kan man skönja en rishög som är en bäverhydda.

6. Bäverhyddan

På ön har bävern byggt sig en hydda. När du fortsätter gå längs strandkanten kommer du också att upptäcka gnagspår av bäver i träden till vänster om stigen. Bävern är växtätare och asp hör till favoritträden liksom björk och sälg. Träden faller dels för att bygga upp vinterskafferiet, men också till bo- och dammbygget. Bävern är ganska skygg och nattaktiv. Om du ska lyckas få syn på bäver bör du därför vara ute i skymningen, sitta still och vara tyst.

Där det finns gott om bäver förändras markförhållandena. Nya våtmarker skapas, naturtyper som är viktiga för många arter. På så sätt är bävern viktig för den biologiska mångfalden. Å andra sidan missgynnas de arter som är beroende av strömmande vatten, till exempel laxfiskar.

Bävern är det djur som i förhållande till sin storlek haft störst ekonomisk betydelse i Sverige. Man använde praktiskt taget alla delar av djuret, även om det var pälsen, köttet och den så kallade bävergällan som var mest åtråvärda. Bävergällan finns i körtlar vid analöppningen och innehåller ämnen

som är nära släkt med acetylsalicylsyra (den aktiva beståndsdelen i till exempel magencyl). Bävern jagades så hårt att den var helt utrotad 1871, men har kommit tillbaka tack vare utplantering i Jämtland på 1920- och 30-talen.

Fortsätt fram till nästa bro. Längs strandkanten lyser det ljuslila av fackelblomster på sensommaren.

7. Sedimentationsdammen

Du står nu vid sedimentationsdammen som är nästa steg i reningsprocessen efter inloppet. Här rinner vattnet långsammare och då kan de tyngre föroreningarna, som tungmetaller och fosfor sjunka till botten (=sedimentera). Många tungmetaller är skadliga för växter och djur om de uppträder i för höga halter. Bly, kadmium, koppar, krom och zink är exempel på sådana tungmetaller, som tack vare Kolardammarna hindras från att påverka växt- och djurlivet i Albysjön. Fosfor är ett näringsämne som inte är ett miljögift i sig, men för höga halter bidrar till att våra sjöar och vattendrag övergöds och växer igen.

Fortsätt längs dammen till växtbädden, där vattnet är täckt av kaveldun och vass. I marktäcket framför växtbädden är det blått av teveronika på försommaren. På andra sidan gångvägen står ett par bord med bänkar där du kan äta din matsäck.

8. Växtbädden

Växtbädden eller översilningsytan är nästa steg i reningen av dagvattnet. Här växer vass och kaveldun, som fångar upp kväve, som liksom fosfor är ett näringsämne som i för höga halter bidrar till övergödning och igenväxning av sjöar och vattenmiljöer. Både vass och framför allt kaveldun är kvävegynnade, så om det växer mycket kaveldun vid en sjö är det ett tecken på att sjön är närings-

rik och troligen övergödd. På hösten skördas kaveldunet och vassen i växtbädden och tas bort ur vattnet, så att inte kvävet ska frigöras när växterna bryts ner.

Ett enda av kaveldunets cigarrliknande honax kan innehålla mer än 100 000 blommor och dunet kan fylla en tioliters hink. Förr tog man vara på dunet och använde till stoppning i dynor och kuddar.

Vass ansågs förr vara ett av våra nyttigaste vilda gräs och var ett utmärkt kreatursfoder, inte minst i skärgården var ung vass ett viktigt tillskott till de magra ängsmarkerna. Stråna kunde också användas till vassmattor eller till taktäckning (på norska och danska heter vass tagrör).

Fortsätt till den lilla våtmarken, där dammen åter öppnar sig och man ser vattenytan. Längs gångvägen växer mängder av natt och dag, blodrot och ögontröst.

9. Våtmarken

I denna våtmark sker ytterligare rening av framför allt näringsämnen kväve och fosfor. Bakterier i vattnet omvandlar gödande kväveföreningar till kvävgas som finns naturligt i luften. Det är samma bakterier som finns i det biologiska steget i våra avloppsreningsverk.

Naturliga våtmarker som myrar och kärr är naturens egna reningsverk. De växter och bakterier som finns i våtmarkerna, kan liksom i de anlagda Kolardammarna fånga upp den överskottsning som rinner ner från de omgivande markerna och minska övergödningen i sjöar och hav nedströms våtmarkerna.

Fortsätt till slutet av våtmarken och ta till höger till den lilla bron vid utloppet. På våren växer det mängder av blåsippor, vitsippor, gökärt och gullvivor på slänten till vänster om gångvägen.

10. Utloppet

I det lilla vattenfallet syrsätts vattnet som ett sista reningssteg. Från inloppet till utloppet har det tagit vattnet ungefär ett dygn att färdas. Härifrån slingrar sig Fnyskbäcken vidare ner genom Uddbys kohagar till Albysjön. Det vatten som nu rinner vidare till Fnyskbäcken och Albysjön är betydligt renare än det som kom in vid inloppen. Mellan 65 och 85 procent av tungmetallerna, 70 procent av fosfor och knappt hälften av kvävet har fångats upp i Kolardammarna.

Fortsätt cirka 20 meter på gångvägen till de grovstammiga asparna som kantar våtmarken.

11. Grovstammiga aspar

Här växer ett par imponerande grovstammiga aspar. Aspen är fantastisk när det gäller biologisk mångfald. En enda asp kan under sin livstid hysa bortemot 600 olika arter av fjärilar, skalbaggar, mossor, svampar och lavar. I aspen bildas ofta stamhål mycket tidigare än i andra lövträd, där kattugglan och andra hålhäckande fåglar kan bygga sina bon. Det är också bäverns favoritträd framför andra och näten som omger den nedre delen av dessa aspstammar är skydd mot bäverns gnagande tänder.

Om du tittar uppåt en bit på stammarna ser du den trädlevande svampen aspticka, som är typisk för gamla stående aspar. Ved som angripits av tickor blir lättare att bearbeta för hackspettar. Särskilt spillkråkor brukar hacka sitt bohål där veden har rötats av asptickan.

På andra sidan gångvägen tronar en grovstammig asp på en kulle. Vid rötterna växer det harsyra och olika mossor, som husmossa, väggmossa och cypressfläta.

Här får du vända och gå samma väg tillbaka. På andra sidan dammarna är det ganska branta backar, både söderut mot Alby friluftsgård och norrut längs dammarna. Gå över dammarna på den första

bron. Till höger direkt efter brofästet på andra sidan dammen finns det två bryggor som man kan komma ut på med rullstol. Gå gärna ut på bryggorna, därifrån är det lättare att studera Kolardammarnas djurliv.

12. Djurlivet

Våtmarker är inte bara naturens egna reningsverk utan också värdefulla livsmiljöer för många växter och djur. Sedan början av 1800-talet har cirka en fjärdedel av Sveriges våtmarksareal torrlagts och förstörts och nästan en femtedel av Sveriges hotade arter lever i våtmarker. Anläggandet av Kolardammarna har därför också inneburit ett rikt tillskott till den biologiska mångfalden i området.

I Kolardammarna finns det mängder av olika smådjur, som trollsländelarver, skräddare, vattenscorpioner, rygg- och buksimmare och olika skalbaggselarver. Det går bra att håva upp djuren från bryggorna och titta på dem en stund i en burk med vatten innan du släpper tillbaka dem igen.

Över dammarnas vattenyta flyger ofta trollsländor med sina genomskinliga fjäderiga vingar.

Trollsländorna lever på att fånga och döda sina byten i luften och kan flyga i 25–30 km i timmen och ibland till och med baklänges. Det är inte så konstigt att de brukar kallas för insektsvärldens motsvarighet till pilgrimsfalkarna.

I Kolardammarna finns det också groddjur som vanlig groda, padda och mindre vattensalamander. Alla Sveriges groddjursarter är fridlysta. Man får alltså inte fånga in, skada eller döda djuren eller deras rom eller yngel. Däremot får man försiktigt håva upp groddjur och yngel för att studera dem på plats och sedan sätta tillbaka dem där de fångades. Den hotade större vattensalamandern är så ovanlig att den inte ens får håvas upp.

Alla groddjur är amfibier och lever både i vatten och på land. Deras vattenmiljöer ska helst vara fria från fisk och kräftor, eftersom rommen och ynglen annars riskerar att bli uppätta. Det här är en typ av miljöer som har försvunnit i Stockholmstrakten och våra groddjur har därför minskat kraftigt i antal de senaste decennierna. Utöver att vara en effektiv reningsanläggning har Kolardammarna alltså också bidragit till att de hemlösa grodorna fått nya livsmiljöer.

Gå tillbaka mot informationsskylten.

Till vänster på andra sidan gångvägen syns oljelänsen som skiljer av oljan och de andra flytande föroreningarna som kommer in med dagvattnet via Färdaladiket. På kullen till höger om gångvägen lyser det gult och blått av smörblommor och teveronika i maj.

Gå tillbaka mot parkeringen. Den sista backen upp är lite tung, men går att klara av med rullstol.

Hoppas du har haft en trevlig tur!

Fler turer hittar du på tyreso.se/naturguide.

Har du frågor eller funderingar? Kontakta gärna Martina Kiibus, 070-169 81 83

tyresö kommun

